

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสามแฉกในพระพุทธศาสนา

นายสุภัทร บริบูรณ์

005938

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2522

An Analytical study of Sāmanera in Buddhism

Mr. Subhad Boriboon

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts
Department of Eastern Languages
Graduate School
Chulalongkorn University

1979

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสามแดนในพระพุทธศาสนา

โดย

นายสุภัทร บริบูรณ์

ภาควิชา

ภาษาตะวันออก

อาจารย์ที่ปรึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราณี พาพานิช

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

[Signature] คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุประคิมฐ์ บุญนาค)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

[Signature] ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ วิสุทธ บุษบก)

[Signature] กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราณี พาพานิช)

[Signature] กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แยมน์กิตตา)

๒๖.๐๐ *[Signature]* กรรมการ
(นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง)

[Signature] กรรมการ
(อาจารย์ รุานิสร์ ชาศรีตพงษ์)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสามเนตรในพระพุทธศาสนา
ชื่อนิสิต	นายสุภัทร บริบูรณ์
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผอ.ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราณี พาพานิช
ภาควิชา	ภาษาตะวันออก
ปีการศึกษา	2522

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาระบบและวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของสามเนตร ตั้งแต่แรกอุบัติจนถึงปัจจุบัน จากการศึกษาวิเคราะห์ได้พบว่า พระราหูลราชกุมาร เข้าไปทูลขอพระราชหฤทัยจากพระพุทธเจ้า ซึ่งมีผลให้พระพุทธองค์ทรงมีพหุฐานะจากพระสารีบุตร ให้บรรพชาพระราหูลราชกุมาร เป็นสามเนตร นับเป็นสามเนตรรูปแรกในพระพุทธศาสนา

สามเนตรกับพระภิกษุ นั้นจัดว่าเป็นผู้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ในฐานะที่สามเนตรเป็นผู้คอยปรนนิบัติรับใช้ ส่วนพระภิกษุ นั้นเป็นผู้มีอาวุโสมากกว่า จึงมักจะอยู่บนฐานอนุภพ หรืออาจารย์ผู้คอยเอาใจใส่ดูแล ตลอดจนในทางการศึกษาอบรมพระธรรมวินัยแก่สามเนตร และถึงแม้ว่า สามเนตรจะมีสติลักษณะน้อยกว่า แต่อาจารย์และสมณวัตร เกือบทั้งหมดก็คล้ายคลึงกันกับพระภิกษุ และมีบทบาทต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา เคียงบาเคียงไหล่กับพระภิกษุ ทั้งหลายมาโดยตลอด ทั้งในฐานะแห่งคุณธรรม มีสติปัญญาสูง ตลอดจนการแสดงอิทธิฤทธิ์ เพื่อปกป้องพระศาสนา ซึ่งเรื่องราวทั้งหมดนี้ได้มีการบันทึกไว้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งพระไตรปิฎกด้วย

อนึ่ง ถึงสามเนตรจะเป็นเพียงบรรพชิตผู้เยาว์ที่เข้ามาบรรพชาด้วยสาเหตุที่แตกต่างกัน แต่สามเนตรก็ได้ทำคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาไว้เป็นอันมาก ตัวอย่างเช่น สังฆกิจสามเนตร และนิโครธสามเนตร เป็นต้น

Thesis Title An analytical study of Sāmanera in Buddhism
 name Mr. Subhad Boriboon
 Thesis Adviser Assistant Professor Pranee Lapanich Ph.D.
 Department Eastern Languages
 Academic Year 1979

ABSTRACT

This thesis aims at a systematic and analytical study of the history of the Sāmaneras from the beginning up to the present time. The study reveals that Rāhula's request of Lord Buddha's property results in the establishment of the Sāmaneras as a class of active participants in the Buddhist Congregation. By the Buddha's permission Rāhula was ordained by Sārīputta as the first Sāmanera. Sāmaneras are closely related to the Bhikkhus as their personal attendants. Being older than the Sāmaneras, the Bhikkhus assume the position of teachers, teaching knowledges appropriate to their background.

With limited number of precepts to observe, but almost identical way of living with that of the Bhikkhus, the Sāmaneras have various roles within the Buddhist Communities since the Buddha's time. Their virtues, wisdom and supernatural power are recognized and recorded in many Buddhist texts, including the Tripitaka itself. In spite of the fact that the Sāmaneras are as a rule younger and are ordained under several motives, many Sāmaneras, such as Saṅkicca and Nigrodha have made contributions to the Good name of Buddhism.

กิจกรรมประกาศ

การสำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาหาบั้งศัคนั้น นับว่าเป็นเกียรติประวัติของชีวิตที่ทุกคนจะต้องภาคภูมิใจและไฝหา ชาวเราก็ต้องตองเป็นเช่นทุกคนที่วานั้น จะแตกต่างกันบ้างก็ตรงที่ชาวเราตองต่อสู้และไต่เต้ามาจากชีวิตที่เต็มไปด้วยความว่างเปล่า ความภาคภูมิใจและความสำเร็จจึงอาจจะมีมากกว่า แต่นอกเหนือไปจากความภาคภูมิใจในผลสำเร็จที่ดีถือว่าเป็นเกียรตินี้แล้ว ตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ชาวเราได้ศึกษาคนควาเพื่อทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ชาวเราได้รับสิ่งที่มีมากยิ่งกว่านั้น อย่างน้อย 3 ประการ

1. การได้สัมผัสสัมผัสกับความงามของภาษาบาลี ไทอาณ ไค้คิด และไค้แปลภาษาที่ชาวเราชอบนั้น เป็นกระบวนการที่ให้ความสขใจแก่ชาวเรามากมายเกินกว่าที่จะพรรณนา

2. นับเป็นโอกาสให้ชาวเราไค้ไค้เห็นในความสามารถ ความฉลาดแหลมคมในสติปัญญาของบรรดานักปราชญ์ทั้งหลายในอดีต และความรู้ความฉลาดเหล่านั้น ชาวเราเป็นผู้มีโชคที่มีเกียรติได้รับถ่ายทอดมาโดยปราศจากการปิดบังหวงแหน

3. ชาวเราไค้ทราบถึงพุทธจริยาในส่วนที่เป็นพระมหากรุณาธิคุณต่อคนทั้งหลาย โดยเฉพาะตอสสามเณร - บรรพชิต ผู้เยาว์ในพระพุทธศาสนา อันเป็นเรื่องที่ชาวเราไค้ศึกษาคนควาโดยตรง ทำให้ชาวเราไค้ซาบซึ้งในความเป็น "บรมครู" ของพระพุทธองค์ที่ยากจะหาใครเพิ่มเติมโดยปราศจากข้อสงสัยอย่างสิ้นเชิง

แต่ชาวเราจะไม่ไค้รับในสิ่งอันมีค่าเหล่านี้เลย ถ้าหากปราศจากบุคคลดังต่อไปนี้

1. พระสงฆทรงสมณศักดิ์ที่ พระมุนีสารประสาธน์ (คำพันธ์ โกวิทโท ป.๓.๗) รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น รูปที่ 2 ผู้เป็นปรมจารย์ทางภาษาบาลีของชาวเรา จริวัตรและเมตตาธรรมที่ท่านมีต่อชาวเราท่าน ทำให้รู้สึกเสมือนหนึ่งท่านมาอยู่ใกล้ ๆ และเฝ้ามองดูชาวเราอยู่ตลอดเวลา

2. คณะอาจารย์ในแผนกวิชาภาษาตะวันออก โดยเฉพาะสาขาวิชาภาษาบาลี - สันสกฤต ซึ่งมีอยู่เพียงไม่กี่ท่าน

รองศาสตราจารย์ วิสุทฐ บุษยกุล ไค้กรุณาหักทวงให้สคิและข้อคิดที่เป็นประโยชน์ตลอดเวลา

รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แยมน์คศา แมวจะสุขภาพไม่สู้ดีในช่วงนี้
ก็ยังคงรอคอยคน ชักเถลา เค้าโครงเรื่องให้รักคุณ พร้อมทั้งขอคิดที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง
ต่องานเขียน

นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง ได้กรุณาชี้แนะหนังสือ หรือ
ที่มาต่าง ๆ ของเรื่อง ทำให้สะดวกในการค้นคว้าวิจัยเป็นอย่างมาก

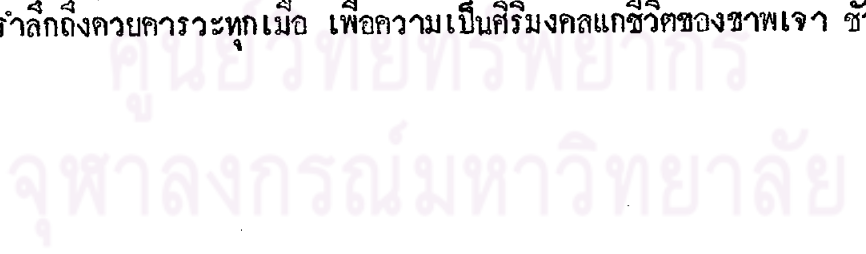
ผช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราณี ศาพานิช ในฐานะอาจารย์ที่ปรึกษา ได้กรุณา
ตรวจทานแก้ไข ให้คำแนะนำตลอดจนปลูกปลอบใจให้กำลังใจ โดยมีเห็นแก่ความเห็นคเห็นอ
ตลอดมา

อาจารย์ ฐานิสร์ ชาตรีพงศ์ ได้กรุณาตรวจทานและแก้ไข ทำให้สมบูรณ์
ยิ่งขึ้น

อาจารย์ ทวีชัย สิ้นสกุล ได้กรุณาอำนวยความสะดวกในการติดต่อกับบัณฑิต
วิทยาลัยและบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนจัดการในเรื่องการสอบให้ผ่านพ้นไปด้วยดี

สุดท้าย อาจารย์ ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง แม่จะเพิ่งกลับเขามารับหน้าที่
ก็ยังอุทิศสาคให้ความหวัง ให้กำลังใจเป็นอย่างดี

พระคุณทั้งนี้ทกล่าวมา ขาพเจ้าขอจารึกไว้ ณ ที่นี้ เพื่อเป็นเกียรติของงาน และ
ขอนอมรำลึกถึงทวยการวะททุกเมื่อ เพื่อความเป็นศิริมงคลแก่ชีวิตของขาพเจ้า ชั่วนี้รันคร.

Mother and Child—
Cave XVII (Ajanta)

"ปฐุส ทาก เอกั วิสทิสทสสทตปวิภูทัก สวตุมวตุมถึ พุททมฐุปวตุมถึ สมนถึ,
 อยนุเท ปิกว, เอกสุส ทว ปิกุโบ สาททกาเถ มทนุทว นิติกุมภิกโย อเทสิ,
 นิกุชมนทากอโต ปฏฐาย น ปฐุสทมิ, กฐณ น หายฐุชึ ยาจาทิ." 2

1. Buddhist Shrines in India. p.66

2. ขุมมปทฐุรทถา 1: 107

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
รูปภาพพระราหูลวราชกุมาร	จ
บทที่ 1	
บทนำ	1
ความเป็นมาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ และขอบเขตของการวิจัย	2
การดำเนินการวิจัย	3
ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย	4
บทที่ 2	
ประวัติความเป็นมาของสามเณรในพระพุทธศาสนา.....	5
ปฐมสามเณร.....	5
พุทธคติเกี่ยวกับการบรรพชาเป็นสามเณร.....	6
เหตุผลแห่งการบรรพชา.....	9
ความสัมพันธ์กับพุทธบริษัท 4	13
บทที่ 3	
การบรรพชาเป็นสามเณร.....	18
วิธีการบรรพชาเป็นสามเณร.....	18
เกณฑ์อายุ.....	23
การศึกษามรรค.....	25
สิกขาบท และอาจารย์ของสามเณร.....	28
อุปัชฌาย์วัตร และอาจารย์วัตร.....	37

บทที่ 4

บทบาทของสามเณร.....	39
ก. บทบาทของสามเณรต่อความมั่นคงของพุทธศาสนา.....	39
สามเณรในสมัยพุทธกาล.....	41
บทบาทของสามเณรสมัยหลังพุทธกาล.....	49
บทบาทของสามเณรในประเทศไทย.....	56
ข. บทบาทของสามเณรคอสังคม.....	61

บทที่ 5

สรุปและขอเสนอแนะ.....	66
บรรณานุกรม.....	69
ภาคผนวก.....	74
ภาคผนวก ก. นามานุกรม.....	75
ภาคผนวก ข. ศัพท์านุกรม.....	83
ภาคผนวก ค. หลักสูตรการศึกษาคณะสงฆ์ไทย.....	88
ภาคผนวก ง. เรื่องที่น่าสนใจ ๆ เกี่ยวกับสามเณร.....	101

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย